

BEDIRXANÎ KARDEŞLERİN İLK DÖNEM ESERLERİ VE DÜŞÜNCE YAPISI*

MESÛD SERFIRAZ

Kürt Tarihi derginin 26. sayısında yayımlanan yazıda özellikle Celadet Alî Bedirxan'ın *Serbestî* gazetesini ile olan ilişkisi üzerinde durmuş ayrıca Bedirxanî kardeşlerin (Ahmed Sureyya, Celadet ve Kamiran) Osmanlı Kürt basınındaki yerini incelemeye çalışmıştık. Ancak Bedirxanî kardeşler Osmanlı döneminde sadece süreli yayınlara yazı yazmamıştır; birlikte veya tek başına pek çok Türkçe müstakil eser de meydana getirmişlerdir. Bunların bir kısmı bugüne ulaşmış, Latin harflerine aktararak günümüz okuyucusuna da sunulmuştur. Ancak bazıları ya devrinde basılma imkânı bulamadığından ya da kaybolduğundan elde mevcut değildir. Aşağıda bunların hepsini tanıtmaya çalışacağız. Bu eserlerin içeriğini incelerken Bedirxanî kardeşlerin düşünce yapısını, dünya görüşünü, Kürtlük ve Osmanlılık tasavvurunu da görmüş olacağız. Onların savaş sonrası ve Cumhuriyet dönemindeki yazılı eserleri ve siyasal pratikleri ile karşılaştırılırsa bu ilk dönem eserlerinin farklı olduğu görülecektir. Bedirxanî kardeşler özelinde Kürt aydınının düşünce yapısında, Kürtlük algısında, siyasal taleplerinde yaşanan değişimi dönemlerin sosyal, siyasal ve uluslararası

şartlarını da göz önünde bulundurarak incelemek muhakkak çok kapsamlı bir çalışma gerektirir. Bu mütevazı yazı böylesi bir çalışmaya ancak küçük bir katkı olabilir.

BEDİRXANÎ KARDEŞLERİN TERCÜME VE TELİF ESERLERİ

1. Celadet Bedirxan-Kamiran Bedirxan, Edirne Sukutunun İç Yüzü, Serbestî Matbaası, İstanbul, 1329 (1913): Kitap, Osmanlı-İslam duyarlılığı ile Balkan savaşı sonunda Edirne'nin elden çıkmasının sebeplerini sorguluyor. Kitabın basıldığı Serbestî Matbaasının sahibi Mevlanzade Rıfat'tır. Doktor Abdullah Cevdet bu kitaba bir sonsöz yazmış, ayrıca sahibi olduğu *İctihâd* dergisinde iki kardeşin bu kitapla ilgili yazısını yayımlamıştır (No. 71, 11 Temmuz 1329/24 Temmuz 1913, s. 1569-1570). İlk defa Malmîsanij 1989 yılında bu kitaba dikkat çekmiş ve uzun bir tanıtım yazısı yazmıştır (2009: 279-288). Metin Yüksel ise bu eseri Latin harflerine aktararak yeniden yayına hazırlamıştır (İstanbul, Avesta, 2009).

Bu kitabın tarihî bir önemi de arka kapağında "Derdest-i Tab' Âsâr" başlığı altında bilgi verdiği eserlerdir. "Derdest-i Tab' Âsâr" basım aşamasında

olan eserler demektir. Basılan kitapların arkasında yakında basılacak olan eserler hakkında bilgi verilerek hem okuyucuya haber verilir hem de merak unsuru yaratılır. Ancak pek çok zaman bu ifade bir temenni olarak kalır ve o kitaplar hiçbir zaman basılmaz. Aşağıda *Edirne Sukutunun İç Yüzü* kitabının arka kapağında aktaracağımız eserler de öyle görünüyor. Ancak eserlerin adı ve kısa tanıtımı dahi Ahmed Sureyya, Celadet ve Kamiran kardeşlerin fikriyatını, kapasitesini ve vizyonunu göstermesi bakımından önemlidir:

Dîndaşlarımıza: Rûmelide ifa' edilen fecâyî'i [faciaları] açık ve hûnîn [kanlı] bir lisanla anlatır. Celadet Bedirxan, Kamiran Bedirxan Beglerindir.

Saltanat-ı Edebiyye: Birinci cildi manzûmeler, ikinci mensûreler, üçüncü kıtalar, dördüncü beyit ve mısralardan mürekkebe olup dört cildir. Celadet Bedirxan, Kamiran Bedirxan Beglerindir.

Hacle: İki cildir. Birinci cildi manzûm, ikinci mensûr şiirlerden mürekkebirdir [oluşur]. Şairi Kamiran Bedirxan Begdir.

Kadının Vezâif-i İctimâiyyesi: Madam Anna Lamperberin' eseri Sureyya Bedirxan Begin tercümesidir.

Felaketler Karşısında Millî İnfîâller: Mebde' ve mütercim-i

vatanî, edebî feryadlardır. Kamiran Bedirxan, Celadet Bedirxan Beglerindir.

Kürd Azîye Hükümeti: Sureyya Bedirxan, Kamiran Bedirxan Beglerindir.

Muhasara Kığılcımları: Hakiki ateşten kığılcımlardır [kıvılcımlardır]. Muharriri [yazarı] Celadet Bedirxan Begdir.

Paris “Sen” Muhakemesinde Otomobilli Canîler: Sureyya Bedirxan Begindir.

2. Celadet-Kamiran, Osmanlı Tayyâreciliğinin ilk Şehîdleri İçin Hükûmetden Ricâ, Sedâ-yı Millet Matbaası, İstanbul, 1329 (1914): 27 Şubat 1914'te İstanbul'dan Kahire'ye giden Osmanlı uçağı Suriye'de düşer ve pilotları Fethi ve Sadık beyler hayatını kaybeder. Celadet ve Kamiran, bu broşür sayılabilecek 14 sayfalık çalışmalarında hükümetten bu iki aziz şehidin hatıralarının yaşatılmasını ister; 27 Şubatın resmi yas ilan edilmesi, uçağın düştüğü mintikanın adının Fethi ve Sadık olarak değiştirilmesi gibi 12 öneride bulunur.

3. Kamiran Bedirxan, Tanîn-i Harb, Yeni Osmanlı Matbaası ve Kütüphanesi, Darülhilafe [Hilafet Merkezi/İstanbul], 1331 (1916): Kitap, Kamiran Bedirxan'ın Cihan Harbi esnasında orduya moral ve cesaret veren; İslam, hilafet ve Osmanlılığı yücelten 7 şiirinden meydana geliyor. Şiirlerden ilk ikisi savaşta hayatını kaybeden iki şahsa ithaf edilmiştir ki bunlardan biri Bedirxan ailesine mensuptur ve Arıburnu'nda hayatını kaybetmiştir. Şair kitabı “kan ve fikir kardeşi” Celadet Bedirxan'a ithaf etmiş, Celadet de kitaba kısa bir önsöz yazmıştır.

Kamiran'ın Türkçe şairliğinin 1919'a kadar devam ettiğini görüyoruz, zira bu tarihte *İctihâd* dergisinde “Kürd Timsâline” başlıklı şiiri yayımlanır. Adından da anlaşılacağı üzere bu şiir *Tanîn-i Harb*'tekilerden farklıdır; artık Kamiran'ın şiirinin merkezinde Osmanlı ve hilafet değil Kürtlük vardır. İstanbul'dan ayrılıp Suriye ve Lübnan'da kendini tamamen Kürtçeye adadığında ise Kamiran artık Kürtçe şiirlerle karşımıza çıkacaktır.

4. Celadet Alî, Bobinin Hatası, Müdafaa Matbaası, Darülhilafe, 1332 (1917): *Bobinin Hatası* kitabı, bize Celadet'in bilmediğimiz bir yönünü gösteriyor: Türkçe öykü yazarlığı. Kitap, kocasını defalarca aldatan bir kadınla onun pek yetenekli köpeği Bobi'nin öyküsünü anlatıyor. Celadet, Şam'da editörlüğünü yaptığı *Hawar* dergisinde (1932-1943) pek çok Kürtçe öykü yayımlamıştır. *Bobinin Hatası*, bize onun öykücülüğünün daha eskilere dayandığını ve ilk öyküsünü Türkçe kaleme aldığını gösteriyor.

Yukarıda bahsettiğimiz son üç eser, Metin Yüksel tarafından Latin harflerine aktarılarak tek kitapta yeniden yayımlanmıştır (İstanbul, Avesta, 2011).

5. Ahmed Sureyya, Esîrin Avdeti, Kadınlar Dünyası Matbaası, İstanbul, 1329 (1913): Bu kitaba dair bilgi *Osmanlı Tayyâreciliğinin ilk Şehîdleri İçin Hükûmetden Ricâ*'nın arka kapağında mevcuttur. Buna göre kitap, Balkan savaşında Bulgarlara esir düşen bir Osmanlı-İslam esirinin kanlı esaret hayatını anlatan, milletin ruhuna ebedi intikamlar okuyan bir kin ve hınç öyküsüdür. Bu kitap şimdiye de-

Kamiran Alî Bedirxan'ın “Kürd Timsâline” başlıklı şiiri, *İctihâd* dergisi, 1919.

کورد تيمسآله

اويان آرتق ! بو اويغو اويردى ؛
ئوله مك كورد ايچون ده برحقدر .
چينغلك انباھي آسكلانسون ؛
باشامق شېھەر محققى در .

§

ايشته تارزىخ اومشېر ماضى ،
سكا شېھنامة مؤيددر ،

او بويوك چېھرە ، نام « اويى » ؛
ايله قدرك بوكول مؤيددر .

§

فضل و آنى اوگننده بلكر كن ؛
آسلا ، بوكسل ، حياى كور ، آسلا ؛
يقمه ، بيقديرما طوبلا اقوامى ؛
رگوش كولى اولود كوچوك داملا .

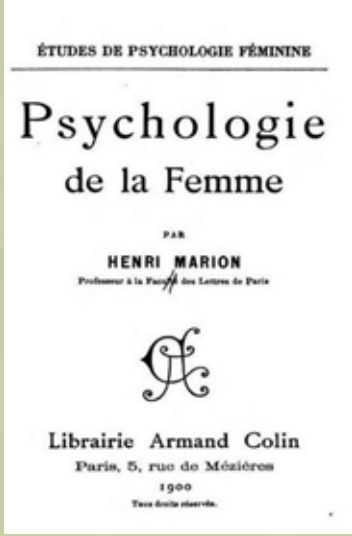
§

مت تولز ، حياى ايستره ؛
شامق شېھەر بيلنه ايدير .
ظه آسخير ايدينز استقباله ؛
سدى آرتق قلم بيله ئه ايدير .

§

Rûznâme-i Harb'in ilk parçası “Çöl Hayatı: Develer”, 8 Nisan 1919.

Abdurrahman
Bedirxan'ın
Rûh-ı Nisâ adıyla
tercüme ettiği
Psychologie de la
Femme, 1900.

ğın bulunamamıştır. Kadınlar Dünyası Matbaası'nın Mevlanzade Rıfat'ın eşi Nuriye Ulviye Hanım'a ait olduğunu, aynı adla bir de dergi çıkardıklarını eklemekte fayda var.

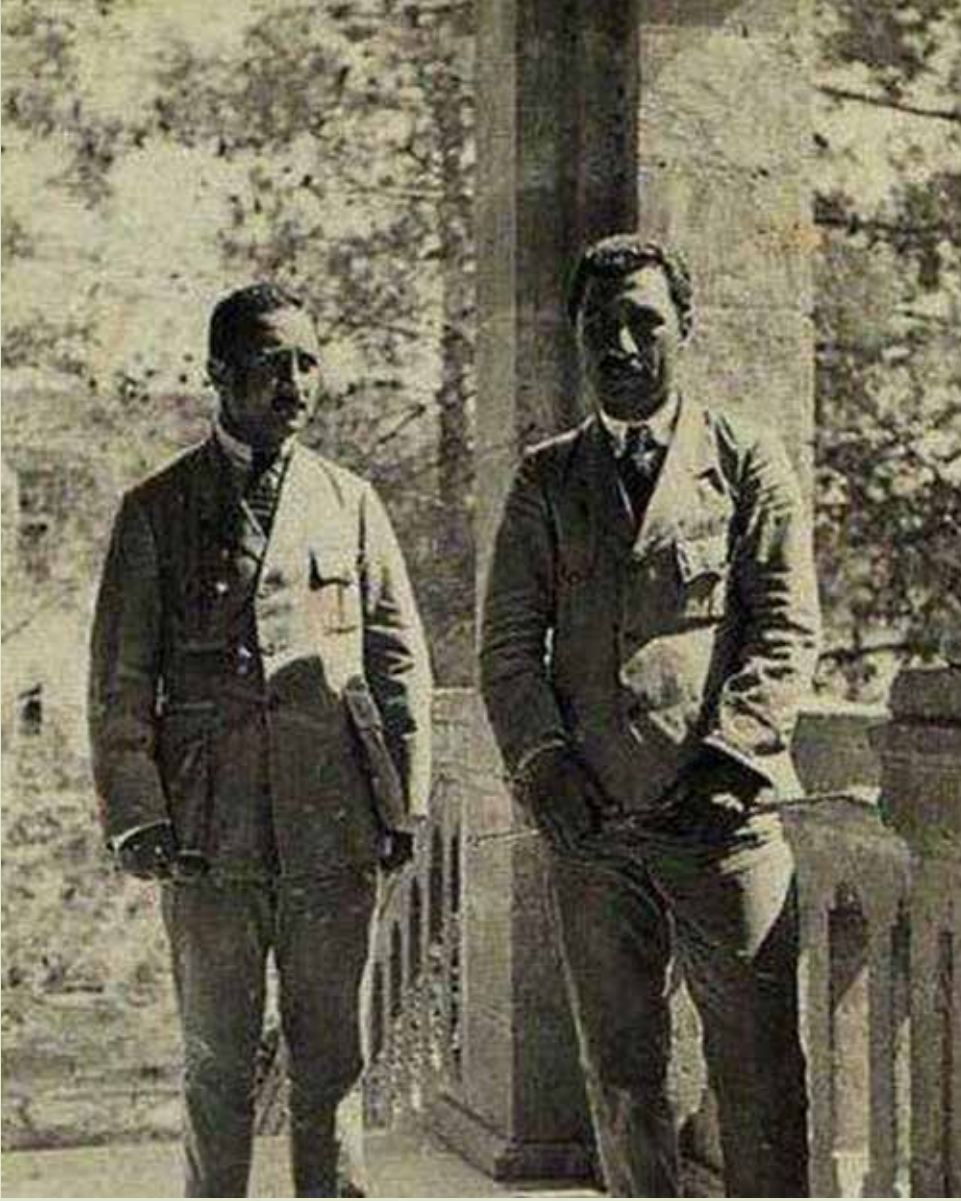
6. Celadet Alî, Rûznâme-i Harb, 1919: Rûznâme-i harb, kelime anlamı olarak savaş günlüğü demektir. Özel isim olarak ise Celadet'in kayıp bir eserini ifade etmektedir. Bilindiği üzere pek çok Kürt genci gibi Celadet de Cihan Harbinde Osmanlı askeri olarak savaşmıştır. Askerlik yaptığı bölgeleri *Serbestî* gazetesindeki "Kürdler ve İttihâd Siyâseti" yazısında kendisi şöyle sıralamaktadır: *İhtiyât zâbiti sıfatıyla Irâk, Cenûbî Kürdistan, Kafkasya ve daha sâir yerlerde bulunduğum esnâda...* Celadet, burarda askerlik yaparken günlük notlar tutmuş ve bunları bir kitap olarak neşretmeyi planlamıştır. Günlüğün ilk parçası "Çöl Hayatı: Develer" başlığı ile *Türkçe İstanbul* gazetesinin 129. sayısında (8 Nisan 1919)

neşredilmiştir ve dipnotla şöyle bir açıklama yapılmıştır: *Bu makale muharririn Irak, Acemistan ve Azerbaycandaki seyahat-i askeriyesine aid olup yakında intişâr edecek [yayınlanacak] olan rûznâmesinden iktibas olunmuştur [alıntılanmıştır].*

Dipnotta "yakında" diyor ama muhtemelen bu rûzname, bu değerli günlük hiçbir zaman yayımlanmadı. Bugün elimizde sadece *Türkçe İstanbul* gazetesinde neşredilen üç parçası var. "Rûzname-i Harb: Geçid" ve "Rûzname-i Harb: Borazanın Kurşunu" başlıklı diğer iki parça gazetenin 147. (26 Nisan 1919) ve 191. (9 Haziran 1919) sayılarında yayımlanmıştır.

Celadet'in günlük tutma alışkanlığını biliyorduk, zira kendisinin 1922'de İstanbul'dan çıkışıyla başlayıp 1925'e kadar süren Türkçe günlük notları Malmîsanij tarafından yeniden yayımlanmıştı (Spânga, Apec, 1995; İstanbul, Avesta, 1997). Ancak daha öncesinden bu

6. Celadet Alî
Bedirxan'ın
günlüklerinin
yayımlandığı
Türkçe İstanbul
gazetesi, 1918-
1919.

▼
Celadet ve Kamiran
Bedirxan'ın
gençliği.

alışkanlığı edindiği ve savaşta günlük tuttuğu yeni ve önemli bir bilgidir.

Yeni İstanbul veya 30. sayıdan itibaren alacağı yeni adıyla *Türkçe İstanbul*, Mütareke dönemi gazetelerindendir. Gazetenin sahibi Mehmed Said ya da meşhur adıyla Said Molla'dır. Bu gazeteyi Kürtler için önemli kılan Celadet ve Kamiran'ın bu gazetede yazarlık yapmış olmasıdır. Gazete 9 Teşrîn-i Sâni 1918-14 Teşrîn-i Evvel 1919 tarihleri arasında toplam 308 sayı neşredilmiştir, biz bunlar-

dan Beyazıt Devlet Kütüphanesi Hakkı Tarık Us Süreli Yayınlar Koleksiyonu ile Taksim Atatürk Kitaplığı'nda bulunan nüshalarını taradık ve nihayetinde Celadet'in 4; Kamiran'ın 12 imzalı yazısını tespit ettik. Bunun haricinde gazetede Kürtler hakkında imzasız pek çok yazı ve haber de yayımlanmıştır.²

BEDİRXANÎ KARDEŞLERİN DÜŞÜNCE YAPISI

Yukarıda görüldüğü üzere Ahmed Sureyya, Celadet ve Ka-

miran Alî Bedirxan'ın ilk eserleri Balkan savaşları dönemine denk gelir. Balkanların elden çıkmasının Osmanlı'da yarattığı travma ilginç bir şekilde onlarda da görülür. Edirne'nin düşüşünün hesabını soracak kadar "Osmanlı vatandaşı"dırlar. Ancak Cihan Harbi ve sonrasında değişen şartlar onların da düşünce yapısını değiştirecektir. Savaş öncesinde tam bir "Osmanlıcı" portresi çizen kardeşler, savaşın Kürdistan'da yarattığı tahribatı, İttihat ve Terakki hükümetinin Ermenilerden sonra Kürtlere uyguladığı tehcir, iskân ve katliam politikalarını gözleriyle gördükten ve Osmanlı Devleti'nin dağılışının kaçınılmazlığını anladıktan sonra Kürtlük ve Kürdistan merkezli bir söylem ve siyaset geliştirmişlerdir.

Yukarıda adı geçen eserler arasında *Kürd Azîziye Hükümeti*, Kürt tarihi açısından üzerinde özellikle durulması gereken bir eserdir. Azîziye ya da Kürtçe şekliyle Azîzan, Cizre/Cizîr/Cezîre-i ibn-i Ömer'in hükümdar ailesidir. Şerefhan, *Şerefname*sinde Cezîre hükümdarlarına, özellikle de Azîziye koluna geniş bir yer ayırır (2013: 165-189). 19-20. yüzyıldan itibaren Bedirxanî olarak anılan kişiler bu ailenin son fertleridir. Görülüyor ki Sureyya ve Kamiran Bedirxan, mensubu oldukları ailenin tarihini yazmak istemişler. Esasen onlardan önce amcaları Abdurrahman Bedirxan buna azmetti ve ilk Kürt gazetesi *Kurdistan*'da 8. sayıdan itibaren Cezîre hükümdarlarının tarihini parça parça Kürtçe neşretti. Abdurrahman Bedirxan'ın bu konudaki birincil kaynağı yine *Şerefname*'dir. "Hukkamên Cezîretu İbnî Umer" başlıklı

tarih serisine başlamadan evvel şöyle bir not düşer: “Ez zanim Kurd ji tarîxa Kurdistanê tu tişti nizanin. Loma ezê her cerîda xwe de, kurt piçek tarîxa Kurdistanê û ya ecdadên Ezîzan binivîsim. [Biliyorum Kürtler, Kürdistan tarihine dair hiçbir şey bilmiyor. Bu yüzden gazetemde biraz Kürdistan ve Azîzan ailesinin tarihini yazacağım.]” (Bozarslan, 1991: 213).

Kürd Azîziye Hükümeti, bize Bedirxan kardeşlerin bu dönemde her ne kadar Osmanlıcılık fikrini benimsemişlerse de Kürtlükten ve ailelerinin köklerinden habersiz olmadıklarını göstermesi açısından da değerlidir. Bu hal, süreç içinde Kürt duyarlılığına ve nihayetinde Kürdistan için aktif siyaset ve mücadeleye, *Hawar* ekolüyle de kültürel rönesansa dönüşecektir. Bu süreçte Azîzan adı da hep hatırlarında olacaktır. Örneğin; *Hawar* dergisinde Celadet’in kullandığı müstear isimlerden biri Herekol Azîzan’dır.

Celadet ve Kamiran, *Edirne Sukutunun İç Yüzü* kitabının hâtime (sonuç) kısmında da Kürt şairi Ehmedê Xanî’nin *Mem û Zîn*’inden iki Kürtçe beyit alıntı yapmış ve bir dipnotla bu beyitleri Türkçeye de tercüme etmişlerdir. Bu da yine onların ilk

Celadet’in günlük tutma alışkanlığını biliyorduk, zira kendisinin 1922’de İstanbul’dan çıkışıyla başlayıp 1925’e kadar süren Türkçe günlük notları Malmîsanij tarafından yeniden yayımlanmıştı. Ancak daha öncesinden bu alışkanlığı edindiği ve savaşta günlük tuttuğu yeni ve önemli bir bilgidir.

dönem eserlerinde Osmanlılık fikrini benimsemekle birlikte Kürtlükten, Kürtçeden habersiz olmadıklarını gösterir. Nitekim 1919’da *Mem û Zîn* İstanbul’da ilk defa basıldığında da Celadet *Serbestî*’de Ehmedê Xanî ve *Mem û Zîn* üzerine iki yazı kaleme alacaktır.³

Sureyya Bedirxan’ın tercüme ettiği belirtilen *Kadının Vezâif-i İctimâiyyesi* adlı eser de her ne kadar bugün elimizde yoksa da üzerinde durulmaya değerdir. 20. yüzyıl, kadın hareketinin Avrupa’da ivme kazandığı Osmanlı’da ise yeni yeni tartışıldığı bir konudur. Bu konu Kürt aydınlarının da gündemine girmiştir. Nitekim *Rojî Kurd* dergisinin 4. sayısında “Kürtlerde Kadın Meselesi” adlı bir yazı mevcuttur (*Rojî Kurd* 1913, 2013: 209-211). Doğrusu Sureyya Bedirxan’ın çevirdiği bu eserin yazarı Marquise de Lambert

16-17. yüzyıl kadın düşünürlerindendir ancak bu tercüme 20. asrın şartlarıyla doğrudan ilgilidir. Sureyya, bu konuda amcası Abdurrahman Bedirxan’ı örnek almıştır diyebiliriz. Zira Abdurrahman Bedirxan da Henri Marion’un *Psychologie de la Femme* (Paris, 1900) adlı eserinin ilk bölümünü *Rûh-i Nisâ*’ [Kadınların Ruhu/Psikolojisi] adıyla Türkçeye tercüme etmiş ve bunu bir mukaddime ile sekiz parça halinde Abdullah Cevdet’in *İctihâd* dergisinin ilk sekiz sayısında yayımlanmıştır (Eylül 1904-Temmuz 1905, Cenevre). Sekizinci ve son parçanın altında bu eserin tamamını *İctihâd*’ta tefrika etmenin çok uzun zaman alacağı belirtildikten sonra mütercim bu eseri kitap olarak bastırıp yayınlacağı söylenir. Ancak bildiğimiz kadarıyla bu tercüme de kitap olarak hiç basılmamıştır.

KAYNAKÇA

Arslan, Mesut. 2016. *Serbestî Gazetesi* (1918-1919) ve Bedirxanîler: Celadet Ali Bedirxan’ın Yazıları ve Kürtlere Dair Bazı Haberler.

Kürdoloji Akademik Çalışmalar Cilt: 2. Ed. Hasan Karacan. İstanbul: Yargı, ss. 393-460.

Bozarslan, M. Emîn. 1991. *Kürdistan Rojnameya Kurdî ya Pêşîn (1898-1902)*. cild I, Uppsala: Deng.

Malmîsanij. 2009. *Cızira Botanî Bedirhanîler ve Bedirhanî Ailesi Derneği’nin Tutanakları*. İstanbul: Avesta.

Rojî Kurd 1913. 2013. *Kürdoloji*

Çalışmaları Grubu (haz.). İstanbul: İstanbul Kürt Enstitüsü.

Şerefhani Bitlisi. 2013. *Şerefname Cilt I Kürt Tarihi*. Abdullah Yegin (çev). İstanbul: Nûbihar.

DİPNOTLAR

* Bu yazı *Kürdoloji Akademik Çalışmalar Cilt 2*’de (Ed. Hasan Karacan, Yargı Yayınevi, 2016, ss. 393-460) yayımlanan “Serbestî Gazetesi (1918-1919) ve Bedirxanîler: Celadet Ali Bedirxan’ın Yazıları ve Kürtlere Dair Bazı Haberler” başlıklı makaleden bir bölümdür.

1 Anne-Thérèse Marguenat de Courcelles, kısaca Marquise de Lambert (1647-1733): Fransız kadın filozof.

2 Gazetenin bazı sayıları bahsettiğimiz arşivlerde yoktur, dolayısıyla Celadet ve Kamiran’ın gazetede daha fazla yazısı da olabilir.

Serbestî ve Türkçe İstanbul gazetelerinde Kürtlerle ilgili haberlerin listesi için bkz. (Arslan, 2016: 456-459).

3 Bu iki yazıyı Latin harfleriyle okumak için bkz. (Arslan, 2016: 416-422).

Ayrıca Osmanlı Döneminde basılan Kürtçe kitaplar hakkında

ayrıntılı bilgi için bkz. Arslan, Mesut. 2014. *Di Dewra Osmaniyan de Weşangeriya Kitêbên Kurdî (1844-1923)*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi; Serfiraz, Mesud. 2015. *Kurd, Kitêb, Çapxane: Weşangeriya Kitêbên Kurdî di Dewra Osmaniyan de (1844-1923)*. Stenbol: Peywend.